

ISSN 1829-2003

ՎԱՐԶԻԿ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՄԲՏԱՐԱԳԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԽԻՏԵԿՏՈՐԱԿԱՆ ԳՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՏՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE

VARDZK
DUTY OF SOUL

N 21

2025

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԱՐԱՍՈ ԳՅՈՒՂԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

էջ 1

Սաթենիկ Խուրշուդյան
ՎԻՍԱԳՐԵՐՆ «ԱԿՕՍ»-Ի ԷԶԵՐՈՒՄ

էջ 27

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԽՆՁՈՐԵՍԿԻ ՍՔ. ՀՈՒԹՍԻՄԵ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԱՎԱՆԴԱՏԱՆ ԲԵՐՃԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐՆ ՈՒ ԲԵՐՃԱԳՐԵՐԸ

էջ 35

Աշոտ Հակոբյան
ՆՊԱՏ ԼԵՈՒՆ ԳԱԳԱԹԻ ՎԱՆՔԸ

էջ 39

Էմմա Արրահամյան
ՃԱԿՈՒՈՒ

էջ 45

Աշոտ Հակոբյան
ՓՐԿՎԱԾ ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՍԱԼՆԱՊԱՏԻ ՍՔ. ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՔԻՑ

էջ 61

Էմմա Արրահամյան
ՎԱՆԻ ՏԻՐԱՄԱՅՐ ՍՔ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԶԱՆԳԸ

էջ 63

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԵԶՆԱԳՈՍԵՐՑԻ ՄԵԼԻՔ ՄԻՐԶԱԽԱՆԻ
ՆՈՐԱՀԱՅՏ ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԸ

էջ 64

N 21

2025

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱԶՍ

EDITORIAL BOARD

ԷՄՄԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ

EMMA ABRAHAMIAN

ՐԱՖԻ ԲՈՐԹՈՇՅԱՆ

RAFFI KORTOSHIAN

ՀԱՍՄԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

HASMIK HOVHANNISSIAN

ՀԱՄԱԿԱՐԳԶԱՅԻՆ ՁԵՎԱԿՈՐՈՂՆԵՐ

ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԼԻԱՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ-ԲՈՐԹՈՇՅԱՆ

Designers

ARMEN GEVORGIAN

LIANA

HOVHANNISSIAN-KORTOSHIAN

ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՅԹՈՒՆ ԻՐԱՎԱՆՍՆՈՂ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

RESEARCH ON ARMENIAN
ARCHITECTURE FOUNDATION
Engaged in Informational Activity

ՎԿԱՅԱԿԱՆ N 03U089223

ՏՐԿԱԾ 13.10.2010

Certificate No. 03U089223

Given 13.10.2010

ՀԱՄԱՐԻ ԹՈՂԱՐԿՄԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ
ՐԱՖԻ ԲՈՐԹՈՇՅԱՆ

Responsible for this issue
RAFFI KORTOSHIAN

ԵՐԵՎԱՆ, ՆԻԿՈԼ ԴՈՒՄԱՆ 16/1

Nikol Duman 16/1, Yerevan, RA

raa-am.org

armenianarchitecture.org

artsakhmonuments.org

✉ raayer@sci.am, raatransfer@yahoo.com

Հայկական ճարտարապետություն

Facebook ուսումնասիրող հիմնադրամ RAA Foundation

☎ 010 52 15 25

© ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

© Research on Armenian Architecture Foundation

ՓՐԿՎԱԾ ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՄԱԼՆԱՊԱՏԻ ՄԲ. ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՔԻՑ

Աշտ Հակոբյան

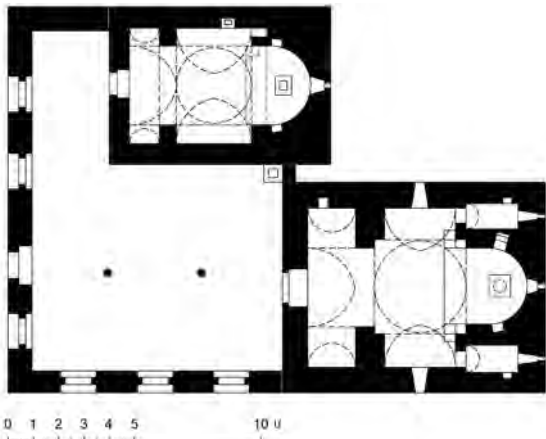

Մալնապատի Մր. Գրիգոր վանքը հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ Վ. Բախմանի, 1913 թ.) և ավերումից հետո (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի (ՀՃՈՒ), 2004 թ.)

Հայ ժողովրդի պատմության և մշակութային ժառանգության ուսումնասիրության բնագավառում չափազանց կարևոր տեղ են գրավում նաև Մեծ եղեռնից փրկված եկեղեցապատկան կիրառական արվեստի նմուշները:

Մույն հոդվածը նվիրված է ՀՀ Արագածոտնի մարզի Ափնագյուղի բնակիչ Հայրապետ Մխիթարյանի մոտ պահվող Մալնապատի Մր. Գրիգոր վանքին պատկանող 1821 թ. սկիզբին և 1906 թ. խաչվառի գագաթի խաչին:

Վանի հռչակավոր հոգևոր կենտրոններից էր Մալնապատի Մր. Գրիգոր վանքը: Այն, ըստ ավանդության, հիմնել է Գրիգոր Լուսավորիչը: Գտնվում է Վան քաղաքից 10 կմ արևելք՝ Կողբանց (այժմ՝ Մարմաչ) գյուղից 1 կմ հարավ՝ Վարազա լեռան հյուսիսային ձորի ձախափնյա լանջին (38.496669, 43.487106):

Վանքի պաշտամունքային կառույցների հատակագիծը (չափ.՝ Վ. Բախմանի, 1913 թ.)

Վանքը բաղկացած էր Մր. Աստվածածին և Մր. Կարապետ գմբեթավոր երկու եկեղեցիներից, գավթից և պարսպին կից օժանդակ շինություններից: Հին՝ Մր. Կարապետ եկեղեցուն հարավ-արևելքից կից էր Մր. Աստվածածինը, իսկ հարավից՝ փայտածածկ գավթիքը: Վանքը կանգուն է եղել մինչև Ի դարի սկիզբը: Թալանվել և հրկիզվել է 1915 թ. ցեղասպանության ժամանակ, որի մասին վկայում է Լիմ անապատի վանահայր Հովհաննես վրդ. Հյուսյանը. վանքի «մեջ եղած հարիւրատըր գրչագրերը, եկեղեցական Ս. անօթեղինաց եւ հնութեանց հետ թալանի մատուցեցան, եւ շինութիւններն հրկիզուեցան»¹: Հետագայում ավերվել է պայթեցումով, որից ցարդ պահպանվում են միայն Մր. Կարապետ եկեղեցու խորանի և Մր. Աստվածածնի հարավային պատի ավերակները:

Ինչպես արդեն վերը նշեցինք, ավինայաբնակ Հայրապետ Մխիթարյանի տանն է պահվում Մալնապատի Մր. Գրիգոր վանքից փրկված երկու մասունք՝ եկեղեցու սկիհը և խաչվառի գագաթի խաչը: Դրանք փրկել է նրա պապը՝ Միսակ Հայրապետի Խաչատրյանը (ծնվ. 1896 թ., Ապարանի շրջան, Ափնագյուղ)²: Անդամագրվելով Չորավար Անդրանիկի՝ 1914 թ. կազմած և գլխավորած առաջին հայ կամավորական ջոկատին և մասնակցելով Արևմտյան Հայաստանի ազատագրման կռիվներին,

1 Գօլանճեան Ս., Հիւսեան Յ., Կիլիսեւեան Բ., Տէր-Վարդանեան Գ., Եղեռնը եւ մեր ձեռագրերի կորուստներն ու փրկութիւնները, Մայր Աթոռ Սր. Էջմիածին, 2015, էջ 87-88: Տես նաև Բոլանջյան Ս., Հայկական կոտորածները և մեր ձեռագրական կորուստները, «Էջմիածին», 1965, Ե-Է, էջ 143:

2 Նշենք, որ Միսակի պապը՝ Խաչատուրը, գաղթել է 1829 թ. Ալաշկերտի Խաստուր գյուղից:

Վանքի Սր. Կարապետ եկեղեցու խորանի ավերակները (լուս.՝ Ս. Կարապետյանի, 2004 թ.)

եղել է նաև Մեծ եղեռնի ժամանակ թալանված Սալնապատի Սր. Գրիգոր վանքում: Այդտեղ տեսնելով գետնին ընկած նշյալ իրերը՝ վերցրել է՝ փրկելով կորստից: Այժմ դրանք, որպես թանկագին մասունքներ, սերնդեսերունդ փոխանցվելով, պահվում են Հայրապետի տանը:

Սկիհից պահպանվել է բաժակը կոթով, իսկ հիմքի լայն պատվանդանը չի պահպանվել (հավանաբար 1915 թ. կտորել են վանքն ավերած թուրք և քուրդ հրոսակները): Արժաթաջրած պղնձե սկիհի վերին հատվածում՝ արտաքին մակերեսին, ողջ շրջագծով փորագրված է երկտող արձանագրությունը.

Սկիհը (լուս.՝ հողվածագրի (ՀՃՈԲ), 2020 թ.)

(Յ)իշատակ է սկի(հ)ս Կողրանից խասարակ ժողովրդեան, որ ետուն ի դուն Ս(ուր)ք Գրիգոր Լուսա-
{յ}(ու)որչուն եւ Ս(ուր)ք Կարապետայ, ՌՄՀ (1821 թ.):

Ծանոթ. հիշատագրության մեջ Լուսավորչուն անվան մեջ չ-ն շրջագիր է: Արձանագրությունը վկայում է, որ 1821 թ. պատ-
րաստված սկիհն ընծայվել է Սալնապատի Սր. Գրիգոր վանքին
և մասնավորապես Սր. Կարապետ եկեղեցուն:

Խաչվառի գագաթի պարզաճ պղնձե խաչը պահպանվել է իր կորավուն պատվանդանով: Խա-
չի հարթ մակերեսին փորագրված է 10 տողանի ար-
ձանագրություն.

1906 | աբ(րիլի) | 16, | յիշ(ատակ է) Գաբրիել(ի),
սծ.՞ | վ(ա)ս(ն) | Ս(ուր)ք | Կախա/պե(տ) | եգեղ(եցուն):

Ծանոթ. ըստ արձանագրության՝ նվիրվել է Սալնապատի Սր. Գրիգոր վանքի Սր. Կարապետ եկեղեցուն:

Ամփոփելով վերնասացյալը՝ նշենք, որ Միսակ Խաչատրյանի շնորհիվ Սալնապատի Սր. Գրիգոր վանքից փրկված արժեքավոր այս մասունքներն իրենց արձանագրություններով ունեն ոչ միայն նվիրատվական նշանակություն, այլև չափազանց կարևոր են հայկական կիրառական արվեստի իրե-
րի ուսումնասիրության և վանքի պատմությունն ամբողջացնելու առումով:

Խաչվառի գագաթի խաչը (լուս.՝ հողվածագրի, 2020 թ.)

ՇՆՈՐՀԼԿԼՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆՔ ՀԼՅՏՆՈՒՄ

○ ՆՅՈՒԹԼԿԼ ԼՏԼԿՕՒԹՅԱՆ ՀԼՄԸՐ

- «Գալուստ Գյուլբենկյան» հիմնարկությանը
- «Յ. Յոզևանյան» ընտանեկան հիմնադրամին
- ՅԾՈՒ հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի անդամ Մարգրիտ Յախնազարյանին
- ՅԾՈՒ հիմնադրամի գիտական խորհրդի անդամ Յոզևան Սիմոնյանին

○ ՏԵԽՆԻԿԼՅՈՎ ԼՂԼՀՈՎԵԼՈՒ ՀԼՄԸՐ

- «Save Armenian Monuments» կազմակերպությանը
- «Յգորացնենք Յայաստանը» բարեգործական կազմակերպությանը
- ՅԾՈՒ հիմնադրամի բարեկամ Վահագն Նազարյանին

○ ԼՈՒՍԼԵԿԱՐՆԵՐԻ ՀԼՎԱՔԼՅՈՒՒ ՆՎԻՐԵԼՈՒ ՀԼՄԸՐ

- Չափեն Սարգսյանի ընտանիքին
- Յարություն Խաչատրյանին
- Միհրան Ղազարյանին
- Ժան-Կլոդ և Շանթել Յոթելիեներին
- Սամվել Այվազյանին
- Լեռնիկ Յովհաննիսյանին

○ ՀԼԶՎԱԳՅՈՒՏ ԳՐԲԵՐ ՆՎԻՐԵԼՈՒ ՀԼՄԸՐ

- Ժիրայր Քոչարյանին
- Յոզևան Սիմոնյանին

ՏՊԱԳՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՒՄԱԿՈՐ
ԳԳ ԿԳՄ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱՐԱՐԱՆՈՒԿՆԵՐ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ
ԳՈՒՄԱԿՈՐՆԵՐ

RAA-USA

և

Գ. ԳՈՒՄԱՅԵՆ
ԸՆՏՆՆԵԿԱՆ ԳՈՒՄԱԿՈՐՆԵՐ

ԳՈՒՄԱՅԵՆ
ՃԱՐՏԱՐԱՐՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄԱՍՈՒԴԻ ԳՈՒՄԱԿՈՐՆԵՐ
RESEARCH ON ARMENIAN
ARCHITECTURE

ԵՐԵՎԱՆ - YEREVAN
2025

ISSN 1629-2003

25001 >

9 771629 200001

